

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-27>

Бакалінська А. О.

аспірант,

Черкаський державний технологічний університет

Bakalinska Anna

Cherkassy State Technological University

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Статтю присвячено дослідженню концептуальних основ економічної діагностики розвитку окремих регіонів. Розглянуто підходи українських науковців до характерних особливостей економічної діагностики розвитку регіону та вибору критеріїв для економічної оцінки рівня розвитку регіону. Виокремлено основні показники, які використовуються науковцями для діагностики рівня економічного розвитку регіону і забезпечують оцінювання рівня розвитку фінансового, адміністративно-правового, природно-екологічного, інвестиційного, інноваційного та соціального складників розвитку області. Досліджено критерії економічної діагностики рівня регіонального розвитку, запропоновані у законодавчих актах України. Розглянуто закордонний досвід економічної діагностики регіонального розвитку (зокрема, США та Польщі). Запропоновано здійснювати економічну діагностику регіонального розвитку на основі представленої групи показників.

Ключові слова: діагностика, економічна діагностика, регіон, потенціал, розвиток.

CONCEPTUAL BASIS OF ECONOMIC DIAGNOSTICS OF REGIONAL DEVELOPMENT

Research into issues of economic development of individual regions, which is basis for effective socio-economic transformation in country is very important at the present stage. The purpose of the article is to highlight the components of regional development through economic diagnostics, using a conceptual approach. The article is devoted to the research of conceptual bases of economic diagnostics of separate regions development. The approaches of Ukrainian scientists to economic diagnostics characteristic features of regional development. and selection of criteria for economic assessment of the level of region development are considered. There was determined that choosing criteria for economic assessment of region development level the following criteria are most often used: volume and availability of resources; opportunities for enterprises and individual sectors of economy; opportunities for regional management; financial, innovation and information opportunities. There was separated the main indicators used by scientists to diagnose the level of region economic development, which provide an assessment of development level of financial, administrative, legal, natural, environmental, investment, innovation and social components of the development of the region (such as volume and availability of resources; opportunities for enterprises and individual sectors of economy; opportunities for regional management; financial, innovation and information opportunities). The criteria of economic diagnostics of regional development level, proposed in the legislative acts of Ukraine, their advantages and disadvantages are investigated. Foreign experience of economic diagnostics of regional development (in particular, the USA and Poland) was considered, its advantages and disadvantages. There was proposed to carry out economic diagnostics of regional development on the basis of presented group of indicators (national and foreign economic development, development of investment and innovation activity, development of entrepreneurship and labor market, level of financial and social security of population).

Keywords: diagnostics, economic diagnostics, region, potential, development.

JEL classification: R58, I31, J24.

Постановка проблеми. На сучасному етапі особливого значення набуває дослідження питань економічного розвитку окремих регіонів, що є основою для здійснення ефективних соціально-економічних перетворень у країні. Становище ускладнюється також посиленням інтеграційних процесів у всіх сферах суспільного життя, тому детального дослідження потребує здатність забезпечення певної конкурентної переваги у регіоні за рахунок розвитку його економічного потенціалу. Важливим моментом при цьому є концен-

трація уваги на регіональних особливостях розвитку та використання економічного потенціалу окремих територій, виявленні конкурентних позицій на національному рівні за рахунок визначення перспективних галузей окремих регіонів, тому вибрана тема дослідження є досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регіонального розвитку, зокрема економічної діагностики регіону, широко розглянуто науковцями, а саме В.В. Храпкіною, В.Ю. Медвідь, М.Ю. Паршиною,

М.Д. Янків, М.І. Флейчук, які досліджували, зокрема, аспекти аналізу рівня економічної безпеки регіону. Однак, незважаючи на значну досліджуваність аспектів здійснення економічної діагностики регіонального розвитку, невирішеними залишаються багато питань, зокрема щодо дослідження концептуальних особливостей та основних складників економічної діагностики регіонального розвитку.

Мета статті полягає у виокремленні складників регіонального розвитку за допомогою здійснення економічної діагностики, використовуючи концептуальний підхід.

Виклад основного матеріалу. Економічну діагностику особливостей регіонального розвитку доцільно здійснювати згідно з принципами комплексності, системності, всеосяжності, субординації та динамічності. Урахування всіх цих принципів дасть змогу сформулювати максимально точну характеристику рівня регіонального розвитку.

В.В. Храпкіна та В.Ю. Медвідь вважають, що комплексний характер діагностики економічного розвитку регіону досягається за одночасного використання методів економічної діагностики стосовно параметрів регіонального розвитку як території, економічної системи та економічного простору. При цьому ключовими властивостями території, зміни яких указують на її розвиток, є освоєність та насиченість, зокрема: показники масштабності та результативності економіки регіону, режиму відтворення населення, стану основних засобів; показники загальної оцінки освоєності території регіону, його самозабезпеченості, рівня кооперації зв'язків та фінансових потоків; показники загальної оцінки насиченості території регіону елементами продуктивних сил.

Рівень розвитку регіональної економічної системи характеризується станом таких показників: стійкості та цілісності економічної системи регіону; природно-ресурсного, людського, виробничого, науково-технічного, організаційного та інформаційного потенціалів регіону; життєздатності (режиму відтворення) регіону. Основними показниками, які свідчать про рівень розвитку регіонального економічного простору, виступають показники концентрації, інтеграції, конвергенції, диференціації, дезінтеграції, дивергенції, однорідності та неоднорідності регіонального економічного простору [1, с. 87].

Серед науковців не досягнуто консенсусу щодо вибору критеріїв для економічної оцінки рівня розвитку територіальної одиниці. Досить часто під час економічної діагностики регіонального розвитку у науковій літературі використовується термін «потенціал регіону». М.Ю. Паршина вважає, що потенціал регіону є комплексною категорією, що характеризує «інтегральну сукупність кількісно-якісних характеристик наявних ресурсів з урахуванням регіональних особливостей, що дають змогу формувати, розвивати та ефективно реалізувати регіональні можливості». Головними складовими елементами, які характеризують потенціал регіону, є: обсяг та наявність ресурсів; можливості підприємств та окремих секторів економіки; можливості регіонального менеджменту; фінансові, інноваційні та інформаційні можливості [2, с. 86].

М.Д. Янків та М.І. Флейчук здійснюють діагностику економічного розвитку регіону за двома векто-

рами: аналіз та прогнозування ресурсного потенціалу та аналіз рівня ефективності використання цього потенціалу в регіоні. Особливостями даного підходу є такі: можливість оцінити та проаналізувати як макрорівень, так і мікрорівень (окремого підприємства), застосовуючи даний методологічний апарат; перспективи використання інструментарію для діагностики окремих кластерів регіонів; простота та доступність у використанні, однозначність початкових показників; здатність проводити постійний моніторинг досліджуваної ситуації; багатоваріантність методики відповідно до цілей дослідження завдяки визначенню відповідних вагових коефіцієнтів [3, с. 41].

Розглядаючи показники, які використовуються під час економічної діагностики регіонального розвитку, варто зазначити що найбільш поширеними, які зустрічаються, зокрема, й у працях Т.В. Порудєєвої, Х.І. Калашнікової, С.М. Синиці, є валовий регіональний продукт (ВРП), торговельне сальдо та прямі іноземні інвестиції. Деякі автори, наприклад М.П. Салтан, Л.В. Проданова, О.О. Фомина, О.В. Комеліна з-поміж інших критеріїв виокремлюють вартість валової продукції сільського господарства, оскільки більшість областей України володіє значним потенціалом сільськогосподарського виробництва [4, с. 47].

Опрацювавши наукові праці, присвячені дослідженню рівня соціально-економічного стану різних областей України, було виокремлено основні показники, які використовувалися для діагностики рівня економічного розвитку того чи іншого регіону. Основними серед них є такі: ВРП, торговельне сальдо платіжного балансу, обсяг прямих іноземних інвестицій та інвестицій в основний капітал, обсяг наукових і науково-технічних робіт, вартість продукції промислового виробництва та сільського господарства, кількість родовищ корисних копалин, частка прибуткових підприємств, кількість населення, рівень безробіття тощо. Дані показники забезпечують оцінювання рівня розвитку фінансового, адміністративно-правового, природно-екологічного, інвестиційного, інноваційного та соціального складників розвитку області.

Критерії економічної діагностики рівня регіонального розвитку визначено і законодавчими актами України. Так, відповідно до Наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31 березня 2016 р. «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації», аналітична частина проекту регіональної стратегії розвитку області має містити інформацію про: географічне розташування області, особливості рельєфу та ґрунтів, природно-кліматичні умови, адміністративно-територіальний устрій, фінансово-бюджетну ситуацію, підприємницький потенціал, демографічний стан, ринок трудових ресурсів, розвиток сільських та міських територій, рівень інфраструктури та екологічний стан. При цьому система показників діагностики рівня розвитку регіону формується на розсуд головного розробника. Рекомендується застосовувати показники, розраховані на одну особу, та порівнювати їхню динаміку за останні п'ять років з аналогічними показниками інших регіонів [5].

Перевагою даної методики є використання показників у розрахунку на одну особу, оскільки це забезпечує отримання більш об'єктивних результатів розвитку області. Однак важливим є максимально об'єктивний вибір регіонів для порівняння, які можуть бути подібними за декількома критеріями і зовсім різнитися за іншими.

Економічна діагностика ступеня розвитку областей України здійснюється і департаментом стратегічного планування та макроекономічного прогнозування при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства за такими показниками: промислове та сільськогосподарське виробництво, капітальні та прямі іноземні інвестиції, експорт товарів, торговельне сальдо, індекс споживчих цін. На основі отриманих результатів визначаються внесок кожного регіону у загальний показник по Україні та позиція серед інших регіонів [6].

Відповідно до Постанови КМУ № 856 [7], метою якої є виявлення проблем регіонального розвитку, з'ясування причин їх виникнення та забезпечення прийняття ефективних управлінських рішень органами виконавчої влади, результативність регіональної політики оцінюється за допомогою 64 показників, згрупованих за такими напрямками: економічна та соціальна згуртованість, економічна ефективність, інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, фінансова самодостатність, розвиток малого та середнього підприємництва, ефективність ринку праці, розвиток інфраструктури, відновлювана енергетика й енергоефективність, доступність та якість послуг у сфері освіти й охорони здоров'я, соціальний захист і безпека, раціональне природокористування та якість довкілля. Оцінка рівня розвитку регіонів здійснюється на підставі визначення їхньої рейтингової оцінки.

Для проведення більш об'єктивного та змістовного пошуку ефективних методів оцінювання рівня регіонального економічного розвитку доцільним є вивчення закордонного досвіду, урахування значний рівень розвитку та економічної самостійності на регіональному рівні, доцільно розглянути досвід США. Дослідження рівня економічного розвитку регіонів (штатів) проводиться у рамках Проекту регіонального економічного аналізу (United States Regional Economic Analysis Project). Відповідно до Проекту, оцінювання здійснюється за такими складниками: ВВП, приріст населення, особисті доходи населення, дохід на душу населення, рівень зайнятості, доходи від промислової діяльності, середній розмір заробітної плати. На основі отриманих даних визначається

середнє значення показників за різні часові періоди, здійснюється групування регіонів та присвоєння їм відповідних рангів серед інших регіонів [8].

Зважаючи на географічну наближеність та спільні у часі з Україною кроки до демократичного розвитку суспільства, доцільно дослідити польський досвід моніторингу рівня економічного розвитку регіонів (воєводств), який здійснюється за чотирма основними сферами: територіальний розвиток, зайнятість населення, соціальна та економічна єдність. Результати дослідження викладено у «Національній стратегії регіонального розвитку на 2010–2020 роки: регіони, міста, сільські райони» (National Strategy of Regional Development 2010–2020: Regions, Cities, Rural Areas).

Під час дослідження сфери територіального розвитку воєводств аналізуються показники за такими складниками: освітні послуги, послуги у сфері охорони здоров'я, послуги з охорони довкілля, реалізація заходів територіального розвитку. Оцінювання рівня соціальної та економічної єдності проводиться на основі показників, згрупованих у такі основні групи: зміцнення функцій центрів воєводств та інтеграція їхніх функціональних галузей; створення умов для поширення процесів розвитку за межами воєводських центрів; забезпечення конкурентоспроможності воєводств. Аналіз рівня зайнятості населення: частка економічно активного населення; частка зареєстрованих безробітних; кількість звільнених із вини роботодавця; кількість підприємств на 1 тис осіб працездатного віку; рівень демографічного та міграційного навантаження тощо [9].

Однак дослідження динаміки статистичних показників не дає змоги повноцінно оцінити рівень економічного розвитку регіону, оскільки не враховує причинно-наслідкових зв'язків з основними складниками економічного розвитку. Доцільним є проведення комплексного аналізу, враховуючи взаємозалежності показників та їхній синергетичний вплив на окремі сфери економіки. Тому виокремлення ключових індикаторів та їх групування є важливим для проведення ефективної діагностики рівня економічного розвитку регіону.

Узагальнивши вітчизняний та зарубіжний досвід, запропоновано проводити економічну діагностику регіонального розвитку на основі показників, які характеризують такі напрями розвитку регіону: національний та зовнішньоекономічний розвиток, розвиток інвестиційної та інноваційної діяльності, розвиток підприємництва і ринку праці, рівень фінансового та соціального забезпечення населення (табл. 1).

Таблиця 1

Показники економічної діагностики рівня розвитку регіону за напрямками соціально-економічного спрямування

Вектор регіонального розвитку	Характеризуючий показник
Національний розвиток	Обсяг ВВП, ВВП на душу населення
Зовнішньоекономічний розвиток	Сальдо торгового балансу, частка експорту у ВВП, обсяг прямих іноземних інвестицій (та інвестицій на 1 особу)
Розвиток інвестицій	Обсяг та структура капітальних інвестицій
Розвиток інноваційної діяльності	Частка інноваційної продукції в обсязі реалізації
Розвиток підприємництва	Рентабельність операційної діяльності
Розвиток ринку праці	Середньомісячний рівень заробітної плати у галузях
Рівень фінансового та соціального забезпечення населення	Доходи домогосподарств, частка витрат на продукти харчування у загальних витратах домогосподарств

Джерело: побудовано автором

Тобто як основні напрями економічної діагностики регіонального розвитку варто використовувати такі: характеристика національного та зовнішньоекономічного розвитку, інвестиційної та інноваційної діяльності, стан функціонування підприємництва, ринок праці та рівень фінансового та соціального забезпечення населення.

Висновки. Отже, існує велика кількість підходів до економічної діагностики регіонального розвитку, які у переважній більшості використовують одні й ті ж самі показники оцінювання (зокрема, ВРП, капітальні інвестиції, сальдо торгового балансу, рента-

бельність, доходи домогосподарств, рівень безробіття тощо). Однак великого значення при цьому набуває вибір об'єктної бази дослідження та виокремлення основних досліджуваних процесів, що потребує оцінювання як позитивних, так і негативних чинників впливу. Це забезпечить застосування найбільш оптимальної методики діагностики відповідно до цілей оцінювання. Розроблення нових підходів до діагностики економічного потенціалу регіонів з позиції здатності їхніх ресурсів задовольняти соціально-економічні потреби регіону є перспективою подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Храпкіна В.В., Медвідь В.Ю. Економічна діагностика параметрів регіонального розвитку. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 4. С. 86–90.
2. Паршина М.Ю. Наукові підходи до визначення та оцінки потенціалу регіону. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. 2015. Вип. 10. С. 83–87.
3. Янків М.Д., Флейчук М.І. Методичні аспекти аналізу рівня економічної безпеки регіону. *Вісник ЛКА. Серія «Економічна»*. 2006. Вип. 23. С. 40–42.
4. Пріоритетні напрями розвитку національної економіки України в контексті глобалізаційних викликів : колективна монографія / за заг. ред. І.Ф. Прокопенка. Харків : ХНПУ, 2018. 196 с.
5. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 № 79 / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (дата звернення: 10.04.2020).
6. Соціально-економічний розвиток регіонів. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі* : вебсайт. URL : <http://www.me.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2020).
7. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856 / Кабінет Міністрів України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF/page> (дата звернення: 11.04.2020).
8. Comparative Trends Analysis of Bellwether Economic Indicators. *United States Regional Economic Analysis Project* : вебсайт. URL : <https://united-states.reaproject.org/analysis/comparative-trends-analysis/> (дата звернення: 11.04.2020).
9. National Strategy of Regional Development 2010–2020: Regions, Cities, Rural Areas / Council of Ministers on 13 July 2010. URL : http://www.espon-usespon.eu/dane/web_usespon_library_files (дата звернення: 15.04.2020).

References:

1. Khrapkina V. V., Medvid V. Yu. (2017) *Ekonomichna diahnostyka parametriv rehionalnoho rozvytku* [Economic diagnostics of regional development parameters]. *Visnyk Sums'koho natsionalnoho ahrarynoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment* [Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series: Economics and Management], vol. 4. pp. 86-90 [in Ukrainian].
2. Parshyna M. Yu. (2015) *Naukovi pidkhody do vyznachennia ta otsinky potentsialu rehionu* [Scientific approaches to definition and evaluation of region potential]. *Visnyk Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Ekonomichni nauky* [Bulletin of Kamianets-Podil'skyi Ivan Ogiyenko National University. Economic sciences], vol. 10. p. 83-87 [in Ukrainian].
3. Yankiv M. D., Fleichuk M. I. (2006) *Metodychni aspekty analizu rivnia ekonomichnoi bezpeky rehionu* [Methodical aspects of economic security level analysis of region]. *Visnyk LKA. Seriya ekonomichna* [LCA Bulletin. The economic series], vol.23. pp. 40-42 [in Ukrainian].
4. *Priorytetni napriamy rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priority directions of Ukraine national economy development in the context of globalization challenges] (2018). Kol. monohr. MON Ukrainy, Khark. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody / za zah. red. I. F. Prokopenka. Kharkiv : KhNPU [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Metodyky rozroblennia, provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii rehionalnykh stratehii rozvytku ta planiv zakhodiv z yikh realizatsii [On approval of Methodology for development, monitoring and evaluation of effectiveness of regional development strategies implementation and action plans for their implementation]. *Nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy* 31.03.2016 No79. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (accessed 10 April 2020).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) *Sotsialno-ekonomichni rozvytok rehioniv* [Socio-economic development of regions], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. URL: <http://www.me.gov.ua> (accessed 10 April 2020).
7. Pro zatverdzhennia Poriadku ta Metodyky provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky [On approval of Procedure and Methodology for monitoring and evaluation of state regional policy implementation effectiveness]. *Postanova KMU* 21.10.2015 No 856. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF/page> (accessed 11 April 2020).
8. Comparative Trends Analysis of Bellwether Economic Indicators. United States Regional Economic Analysis Project. URL: <https://united-states.reaproject.org/analysis/comparative-trends-analysis/> (accessed 11 April 2020).
9. National Strategy of Regional Development 2010-2020: Regions, Cities, Rural Areas, The document adopted by the Council of Ministers on 13 July 2010. URL: http://www.espon-usespon.eu/dane/web_usespon_library_files (accessed 15 April 2020).